

Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi

MAKALE

www.hssj.artuklu.edu.tr

Rus Kültüründe Matryoşka

Nükhet ELTUT KALENDER¹

Anahtar Kelimeler:

1. Matryoşka
2. Matryoşkanın tarihçesi
3. Geleneksel matryoşkalar
4. Çağdaş matryoşkalar

Özet

Her toplumun yaşam biçimini yansıtan farklı maddi kültür değerleri vardır. Slav toplumlarında özellikle de Doğu Slav grubunda yer alan Rus halkının yaşamında semaver, akağaç, sarafan, vodka, kefir ve uşanka² önemli maddi kültür unsurlarındandır. Bir asrı aşkın süredir matryoşkalar da Rus toplumunun maddi kültür değerleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmada matryoşkaların³ tarihçesi, genel özellikleri konularına değinilecek olup çalışmanın matryoşka türleri hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

MATRYOŞKA NEDİR?

XIX. yüzyılın sonunda ortaya çıktığı bilinen el yapımı ahşap kuklalar Rusçada “matryoşka” olarak adlandırılmaktadır. Bu ahşap kuklalar belirgin el ve ayak detaylarına yer verilmeyen oval görünümlü insan figürü şeklinde yapılmaktadır. Gövdesinin tam orta yerinden iki parçaya ayrılan ve içinden kendisinin gittikçe küçülen boyutlarının çıktığı görülen matryoşka bebekleri guaj boya ile Rus toplumuna özgü motiflerle süslenmektedir. Günümüzde hediyelik eşya stantlarında çokça karşımıza çıkan matryoşkaların tarihçesinin yakın geçmişe dayanması nedeniyle matryoşka sözcüğü etimoloji sözlüklerinde yer almamaktadır. Ancak Rusça

açıklamalı sözlüklerde “matryoşka” sözcüğünün karşılığı;

Matryoşka. Öz Rusça. Özel isim statüsündeki Matryona kadın ismine küçültme-şefkat yapısı ekinin eklenmesinden (Matryoşa evresi aracılığıyla) daha sonra cins isme dönüşmesiyle oluşmuştur. Diğer kukla cins isimlerinin oluşumunda da benzer özellik görülmektedir, örn. Rus. petruşka (bkz.), van'ka-vstan'ka, Frans. marionetka (bkz.) (Şanskiy, İvanov & Şanskaya, 1971, s. 258). “Yarı oval ortasından ayrılan içerisine küçük boyutlarda benzer bebeklerin yerleştirildiği boyalı ahşap bebek” (Ojegov & Şvedova,

¹ Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı ABD, nukhetkalender@yyu.edu.tr

² Kulakları ve alın kısmını örtecek şekilde çene altından bağlanabilen ya da ihtiyaç duyulmadığı anlarda baş üstünde çıkıtlanabilen kürklü Rus şapkası. (Rusçada “uho” sözcüğü “kulak”, “uşi” sözcüğü ise çoğul durumda “kulaklar” anlamına geldiğinden “uşanka” sözcüğü “kulaklı şapka” anlamında kullanılmaktadır.

³ Bu sözcük Türk Dil Kurumu'na ait sözlüklerde matruşka olarak karşımıza çıkmaktadır, ancak Rus. матрёшка sözcüğünün orijinal transkripsiyonu matryoşka şeklinde olmalıdır.

2000, s. 346). “İçine küçük boyutlarda benzer bebeklerin yerleştirildiği ortası oyuk ahşap kukla” (Lopatin & Lopatina, 2001, s. 285). “Boyanmış ahşap türünde içinde küçük boyutlarda benzer kuklaların bulunduğu Rus oyuncacı” (www.efremova.info/word/matreshka.html) şeklinde verilmektedir.

Matryoşka⁴ sözcüğünün XIX. yüzyılda Rus toplumunda çok yaygın bir kadın ismi olan Matryona’dan geldiğinden, Matryona isminin ise Latince “anne” anlamına gelen “mater” sözcüğünden türetildiği yönünde halk etimolojisinin varlığından söz edilmektedir ki Rus dilinde “мать” (mat) sözcüğünün “anne” anlamına gelmesi bu halk etimolojisinin doğruluğunu güçlü kılmaktadır. Rusçada şahıslara verilen isimler hitap dilinde – diğer dillerde olduğu gibi – daha sevecen, daha candan, daha şefkatli söylem bakımından bazı suffiksler almakta ya da kısaltmalar yapılmaktadır. Örneğin; Sergey-Seryoja, İvan-Vanya, Anna-Anyay / Annuşka, Natalya-Nataşay vs. Matryona isminin halk arasındaki hitap biçiminde sözcük sonundaki - a harfinin önünde yer alan - n- sessiz harfi yerine -ş- ve -k- suffikslerinin eklenmesi yoluyla matryoşka sözcüğü elde edilmiştir.

Matryoşkalar hakkındaki bir diğer bilgi ise Japon mitolojisinde yer alan yedi şans tanrısından biri olan bilge mutluluk tanrısı Fukurumu’ya dayandırılması yönündedir. Buna göre, Tanrı Fukurumu’nun bütün ailesini bir araya topladığı düşüncesiyle ahşaptan yapılmış çekik gözlü, bıyıklı, göbekli, sakallı ve kel olarak betimlenen el yapımı ahşap bebeklerden Savva Mamontov’a Honsü Adası’ndan hediye getirilir. Mamontov, bu figürleri Rus kültürüne uyarlama kararı olarak “Çocuk Eğitimi” atelyesinde tornacı Vasiliy Zvyozdoçkin’e bu figürleri yaptırır, Rus ressam Sergey Vasilyeviç Malyutin de üzerinin boyamasını gerçekleştirir. Bilinen ilk matryoşka elinde siyah horoz tutan bir kadın görünümünde sekiz figürden oluşmaktadır. Bu durumda matryoşkalara da aileyi bir araya toplayan anne kimliği yüklendiği anlaşılmaktadır. 1900 yılında Paris’te dünya çapında düzenlenen bir fuarda “milli sanat” örneği olarak Rus matryoşkası altın madalya kazanmıştır (Matryoşka-duşay Rossii).

Talaşkino’nun başsanatçısı Sergey Malyutin’in folk benzeri eserleri kesinlikle orijinaldi. Malyutin, ilk *Matryoşka*⁵ yı, yani iç içe giren Rus bebeklerini 1891’de yaratan kişiydi. O dönemde Moskova *zemstvosunun*,

Rus oyuncakları konusunda uzmanlaşmış Sergiyev Posad’daki el sanatları atelyesinde çalışıyordu. Günümüzün popüler inancının tersine *matryoşkanın* Rus halk kültüründe temeli yoktur. Mamontovlar Japonların iç içe geçen bebeklerinin Rus versiyonunun yapılması için sipariş verdikten sonra hayal edilmişti. Malyutin fiç şeklinde, kolunun altında bir tavuk⁶ taşıyan kırmızı yanaklı bir köylü kızı yarattı. Küçülen bebeklerin her biri köylü hayatının farklı bir yönünü resmediyordu ve çekirdekte Rus tarzında sıkıca kundaklanmış bir bebek vardı. Tasarı son derece popüler olmuş ve 1890’ların sonlarına gelindiğinde her yıl birkaç milyon bebek üretilmeye başlanmıştı. *Matryoşkanın* antik Rus oyuncacı olduğu miti o zaman yerleşti (Figes, 2002, s. 324, 325).

Şekil 1. Rus matryoşkasının esin kaynağı Japon Tanrısı Fukurumu’nun ahşaptan yapılmış iç içe geçmiş bebek figürleri (Kaynak: <http://blog.teacollection.com/history-of-nesting-dolls>)

MATRYOŞKALARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

1890’lı yıllarda Mamontov tarafından ilki yaptırılan matryoşka - her ne kadar o zaman için öyle düşünülmemiş olsa da - bugün Rusya’yı temsil eden milli bir sembol niteliğindedir. Kolay şekillendirilebilir yumuşaklıkta olması nedeniyle ıhlamur ağacı, kızılbaş ya da akağaçtan üretilmektedir. İç içe en az üç figürden oluşmakla birlikte, kolay taşınabilir olması, alan bakımından çok fazla yer kaplamaması ve tercih edilebilir fiyatta olması göz önünde bulundurulursa çoğunlukla beş-yedi figürden oluşan matryoşkalar en alışılabilir olanlarıdır. Ancak özel istek üzerine elli-altmış ya da daha fazla figürden oluşan devasa boyutlarda matryoşkalar da üretilebilmektedir.

⁴Rusça yazılışı матрёшка şeklindedir.

⁵Figes’in kitabının Türkçe basımında bu sözcük matryoşka olarak yazılmıştır. Ayrıca kitabın çevirisi İngilizceden yapıldığı için özel isimlerin transkripsiyonu İngilizcesi ile verilmiştir. Örn: Talaşkino

yerine Talashkino, Sergey Malyutin yerine Sergei Maliutin, Sergiyev Posad yerine Sergiev Posad, Dyagilev yerine Diaghilev.

⁶Figes’in kitabının Türkçesinde tavuk olarak verilmiş ancak gerçekte il matryoşka kucağında tavuk değil siyah bir horoz tutan Rus kadını şeklinde tasvir edilmiştir.

Şekil 2. Özel istek üzerine üretilen çok sayıda figürden oluşan devasa matryoşkalar

(Kaynak 2:

<https://tr.pinterest.com/pin/69031806761005607/>)

Şekil 3. Özel istek üzerine üretilen çok sayıda figürden oluşan devasa matryoşkalar (Kaynak 3:

<http://nationmagazine.ru/events/sborka-razborka-matreshki-samaya-dlinnaya-poezdka-na-traktore/>)

1913 yılında tornacı N. Bulıçyov özellikle Petersburg'da düzenlenen oyuncak fuarı için kırk sekiz figürden oluşan matryoşka yapmıştır (Matryoşka - odno iz yarkih proyavleniy kul'turnih traditsiy russkogo naroda, s.13). Her bir figür kendinden önceki figürden ve kendisinin içinden çıkan bir sonraki figürden desen, renk gibi küçük detaylarla farklılık göstermektedir.

Şekil 4. Her bir figürü kendisinden bir önceki ve sonraki figürden ayıran küçük nüanslar (Kaynak 4:

<http://toplumvetarih.blogcu.com/matruska-larda-tarih-bulmak/9184811>)

Farklı boyun ve baş yönleri ile mutlu, çekingen, hüzünlü yüz ifadeleri yüklenen matryoşkalar ise farklı duyguları yansıtmaktadır.

Şekil 5. Farklı yüz ifadeleriyle farklı duyguların yansıtıldığı matryoşkalar (Kaynak 5:

<http://subastas.ec/auctions/info/774/Mu%C3%B1ecas-mamushka-doll-talladas-y-pintadas-a-mano-matrioshkas-de-Rusia/>)

Şekil 6. Baş ve boyun yönü ile farklı duyguların yansıtıldığı matryoşkalar (Kaynak 6: <http://strana.jilibili.ru/blog/jilibilitoys/1338.html>)

Evde matryoşka bulunmasının o ev halkına mutluluk, iyilik, huzur ve refah getireceği inancı vardır (Naşa matryoşka, ot traditsii - k innovatsii). Bu nedenle matryoşkalar hediye eden kişinin hediye ettiği kişiye dostluk, sevgi ve mutluluk mesajlarını taşıyan hatıra niteliğindedir. Uzun zamandır Rus matryoşkaları en çok tercih edilen hediyelikler arasında yer almaktadır. Özenle boyanmış ve pahalı matryoşkalar Rusya'nın kendine özgü bir sembolü, tipik bir Rus hediyeliği olarak yabancılara satılmaktadır. Ancak matryoşkalar sadece dekoratif ya da hediyelik ürün değil, her şeyden önce çocuklar için bir oyuncaktır (Smirnova, 1997, s. 80). Matryoşkalar çocukların motor gelişimi sürecinde kavrama, sayı, renk ve eşleştirme becerilerini geliştirmede etkin katkı sağlamaktadır.

Şekil 7. Matryoşkaların çocukların motor gelişimine etkisi
(Kaynak 7: <http://mom-knows.com/razvivaemsya-igraya-pyat-igrushek-neobhodimyh-lyubomu-rebyonku/>)

Şekil 8. Matryoşkaların çocukların motor gelişimine etkisi
(Kaynak 8: <http://xn--902-8cdpe2az1a.xn--p1ai/integrirovannoe-razvivayushchee-zanyatie-veselye-matreshki>)

MATRYOŞKALARIN TÜRLERİ

Matryoşka türlerini daha iyi anlayabilmek için ilk Rus matryoşkası hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse, yuvarlak yüzlü, pembe yanaklı, açık tenli, çiçek desenleri olan şalı ile çiçekli sarafanı ve beyaz önlüğüyle elinde siyah bir horoz tutan Rus kadını figürü betimlemesinden söz edebiliriz. Bilinen ilk matryoşka günümüzde Sergiyev Posad Oyuncak Müzesi'nde sergilenmektedir. 2001 yılında ise Moskova'da ilk Matryoşka Müzesi açılmıştır. Matryoşkalar geleneksel ve çağdaş matryoşkalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

A) Geleneksel Matryoşkalar

Geleneksel matryoşkalar yapıldıkları yerlerin isimleri ile anılmakta olup Sergiyev-Posad (Zagorsk) matryoşkaları, Polhov-Maydan matryoşkaları ve Semyonov matryoşkaları olmak üzere üç geleneksel matryoşka türü bulunmaktadır.

1. Sergiyev-Posad (Zagorsk) matryoşkaları

Bu matryoşka türü ismini Moskova yakınlarında bulunan eski adı Zagorsk olan Sergiyev-Posad şehriden almaktadır. Üzerinde gömlek ve çiçekli sarafanı ile

tasvir edilen ve çene altından düğümlemiş çiçekli şal motifi ile bezenmiş, önünde çiçekli önlük, elinde sepet, horoz ya da bohça tutan, küçük dudaklı, yuvarlak yüzlü pembe yanaklı Rus kadını figürünün işlendiği bu matryoşka türü Sergiyev-Posad (Zagorsk) matryoşkası olarak anılmaktadır. Bu matryoşka türünde giysilerin ve vücut hatlarının siyah konturlarla belirlendiği görülmektedir. Temel olarak ressamlar şal, sarafanı ve önlükteki renk kombinasyonunu değiştirerek kırmızı, lacivert ve sarı renkleri kullanmaktadırlar (Malığına & Val'keviç, 2016, s. 635). Sergiyev-Posad matryoşka boyama merkezi olmuştur. Bu şehirde eli fırça tutabilen herkes matryoşka boyardı (Matryoşka - odno iz yarkih proyavleniy kul'turnih traditsiy russkogo naroda, s.4).

1900 yılında Rus matryoşkası Paris'de madalya aldığı ve dünyaca ün kazandığı Dünya Fuarı'nda sergilenmiştir. Bu fuarda sergilenmesi Rus matryoşkasının dünya çapında tanınıp ün kazanmasına neden olmuş ve sonucunda uluslararası siparişler gelmiştir.

Şekil 9. İlk Rus matryoşkası (Sergiyev-Posad) (Kaynak 9: http://gorod.tomsk.ru/index-1236140165.php?Comment_act=deleteCommentForDocument&Comment_page_num=1&Comment_comment_id=)

Şekil 10. Sergiyev-Posad matryoşkası (Kaynak 10: <http://aktalant.ru/article/russkaya-matryoshka>)

2. Polhov-Maydan matryoşkaları

Polhov-Maydan Köyü'nde yapılması nedeniyle bu ismi taşıyan matryoşkalar genellikle pembe ya da kırmızı zemin bütününde giysisinin ön kısmı büyük çiçek motifleriyle süslenmiş, çene altından bağlanmış şal ile detaylandırılmış, yuvarlak yüzlü, pembe yanaklı, açık tenli, uzun kirpikli, genellikle mavi gözlü, küçük kırmızı dudaklı ve açık renk saçlarla tasvir edilen Rus kadını figürüdür. Bu türü Sergiyev-Posad (Zagorsk) matryoşkalarından farklı kılan özelliği sarafan, bluz, önlük ve el kol detaylarına yer verilmemesidir.

Boyamalarının ana motifi – çok yapraklı dikenli yaban çiçeği (gül)dir. Bu çiçek eskiden beri dişiliğin başlangıcının, aşkın ve anneliğin sembolü sayılmaktadır. Polhov-Maydan ustalarının yaptığı her boyamada mutlaka gül tasviri vardır (Matryoška - odno iz yarkih proyavleniy kul'turnih traditsiy russkogo naroda, s.15). Bu köy büyük bir köydür ve neredeyse her evde “tararuška” dedikleri kendi el emeği matryoşkalarını yapar ve boyarlar. Matryoşkaların üzerindeki desenlerin büyük gül demetleri, çan, elma, üzüm vs. gibi isimleri vardır ve gözleri hafif kısık kurnaz bakışlıdır

(<http://scholar57.narod.ru/dopobr3/MATRESHKA.pdf>)

Şekil 11. Polhov-Maydan matryoşkası (Kaynak 11: <http://festival.1september.ru/articles/506649/>)

Şekil 12. Polhov-Maydan matryoşkası (Kaynak 12: [Dorofeyeva A.](#)(Glavnyy red.), [Cijkova T.](#)(Hudojestvennyy red.), [Drujinina L.](#) (Seriynoye oformleniye), [Kurleva Yu.](#) (Kompyuternaya verstka). (2009). Polhov-Maydan izdeliya narod-nih masterov-Mir v kartinkah. Naglyadno-didaktičeskoye posobiye. Moskva: MOZAIKA-SİNTEZ)

3. Semyonov matryoşkaları

Bu grupta yer alan matryoşkalar Nijegorod Bölgesi'nde bulunan Semyonov şehrinde üretildiği için Semyonov matryoşkaları olarak anılmaktadır. Semyonov matryoşkalarının en belirgin özelliği giysisinin ön kısmında yer alan beyaz zemin üzerinde yeşil yapraklı kırmızı tonlarındaki büyük çiçek demetleriyle, çene altından bağlanan kenar kısımları çiçekli şalla betimlenmesidir. Bu figürün şalı sarı ise giysisi kırmızı, şalı kırmızı ise giysisi sarıdır. Bu motifte Rus kadını yuvarlak yüzlü, al yanaklı, açık tenli, küçük kırmızı dudaklı, mavi gözlü, uzun kirpikli figürle tasvir edilmekte olup Polhov-Maydan matryoşkalarında olduğu gibi Sergiyev-Posad (Zagorsk) matryoşkalarından farklı olarak el ve kol detaylarına yer verilmemektedir. Çiçek boyama stilinde Hohloma geleneksel altın boyama stiline etkisi olduğu düşünülmektedir, çünkü Hohloma boyama merkezi ve oyuncak fabrikası aynı şehirde yani Nijegorod bölgesinde Semyonov şehrinde bulunmaktadır. (<http://scholar57.narod.ru/dopobr3/MATRESHKA.pdf>)

Şekil 13. Semyonov matryoşkası (Kaynak 13: <http://russianhut.ru/interior/matreshka>)

Şekil 14. Semyonov matryoşkası (Kaynak 14: http://giftsgalary.ru/product_info.php?products_id=620&osCsid=c8fb6c3185030361fb8a0db9b39cc4b5)

B) Çağdaş Matryoşkalar

Matryoşka üretiminde her şehrin kendine özgü boyama stili vardır. Özellikle geleneksel olmayan özgün çalışmalar değerlidir (Matryoşka- odno iz yarkih proyavleniy kul'turnih traditsiy russkogo naroda, s. 4). Geleneksel matryoşka türlerinden farklı olarak üretici ve tüketicilerin kişisel zevklerine hitap edecek şekilde tasarlanan matryoşkalar çağdaş matryoşkalar grubunda değerlendirilmektedir. Bu türü de kendi içerisinde Gjel matryoşkaları, Hohloma matryoşkaları ve sanatsal matryoşkalar olarak adlandırmak mümkündür.

1. Gjel Matryoşkaları

Seramikleriyle tanınan Gjel'de yapılan matryoşkalar bu yerleşim yerinin adını almıştır. Bu tür Rus seramik ve porselenlerinde hâkim olan koyu mavi zemin üzerinde maviden beyaza giden tonlar kullanılarak yapılan süslemelerle kendisini göstermektedir. Giysisinin ön kısmı çiçek demetleriyle süslenmiş, yuvarlak yüzlü, açık tenli, açık renk saçlı, mavi gözlü, uzun kirpikli, al yanaklı, küçük kırmızı dudaklı Rus kadını tasviriyle Gjel matryoşkalarının boncuk ya da dantel ile süslenmiş şal detayı bulunmaktadır. Ancak el

kol ya da diğer vücut hatlarına ilişkin detaylara yer verilmemektedir.

Şekil 15. Gjel matryoşkası (Kaynak 16: <http://suvenir-optom.ru/Tovar/47015.html>)

2. Hohloma Matryoşkaları

Ağaç oyma sanatıyla tanınan Hohloma'da yapıldığı için bu tür matryoşkalar Hohloma matryoşkaları olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle Rus kültüründe Hohloma matryoşkalarının da ayrı bir yeri vardır. Hohloma türünde üretilen matryoşkalar yuvarlak yüzlü, açık tenli, mavi gözlü, açık renk saçlı, pembe yanaklı geleneksel matryoşkalardan farklı olarak şalı gerdanını, hatta göğsünü kapatacak şekilde çene altından bağlanmış, giysisinin ön kısmında kırmızı çiçek ya da orman meyvelerinin yer aldığı, çoğunlukla kırmızı ve sarının hâkim olduğu, kısmen de yeşil ve siyah detayların yer aldığı Rus kadını figürüdür.

Şekil 16. Hohloma matryoşkası (Kaynak 16: <http://pda.sports.ru/tribuna/blogs/pirouette/780744.html?s=89e38a42d4177674>)

3. Sanatsal Matryoşkalar

XX. yüzyılın 80'li yıllarının sonu, 90'lı yılların başından itibaren matryoşka sanatının gelişiminde özgün matryoşka dönemi olarak adlandırılan yeni bir

dönem başlamıştır. Gorbaçov dönemi “perestroyka”sı gibi meşhur siyasi ve ekonomik değişimler dünya çapında Rus kültürüne, Rus kimliğine ve toplumun varoluşuna ilişkin büyük bir ilgi uyandırmıştır. Ekonomik değişimler özel atölyelerin açılmasına imkân tanımıştır (Matryoška - odno iz yarkih proyavleniy kul'turnih traditsiy russkogo naroda, s. 16).

Genellikle hediyeelik eşya stantlarında kişisel zevk, hayranlık duygusu ya da esprili hediye anlayışına hitap edecek şekilde, çoğunlukla politikacıların - ya da daha nadiren ünlü kişilerin - gerçek görüntüleriyle ya da karikatürize edilmiş tasvirleriyle kendilerine yer bulan matryoşkalar bu gruba dâhil edilmektedir. Ayrıca masal kahramanları, animasyon film kahramanları ve çizgi film karakterleri de sanatsal matryoşkaların çeşitliliğine renk katmaktadır.

Önceleri matryoška güzel Rus kadını suretinde resmedilip boyanırdı, ancak daha sonraları liderlerin, çarların, imparatorların yüzlerinin resmedildiği tarihsel matryoşkalar, Kuroçka-Ryaba, Teremok, Kolobok gibi Rus halk masallarındaki motiflerin resmedildiği matryoşkalar ile kültürel ve mimari eserlerin tasvir edildiği sarafanlı matryoşkalar gibi yeni figürler ortaya çıkmıştır (Matryoška - odno iz yarkih proyavleniy kul'turnih traditsiy russkogo naroda, s. 4, 5).

Şekil 17. Rus devlet adamlarını temsil eden matryoşkalar (Kaynak 17: <http://pro-amour.ru/prodazhnye-lica-kogo-risuyut-na-matryoshkax.html>)

Şekil 18. Rus yazarlarının resmedildiği matryoşkalar (Kaynak 18: <http://souvenirboutique.com/matreshki/matreshka-russkie-pisateli-dostoevskiy-pushkin-chehov-tolstoy-5-mest>)

Şekil 19. “Minyonlar” animasyon filmindeki kahramanların matryoşkası (Kaynak: <http://www.livemaster.ru/item/15764859-russkij-stil-minony-gadkij-ya-po-motivam-filma>)

Şekil 20. Maşa i Medved' çizgi film kahramanlarının matryoşkası (Kaynak: <https://www.livemaster.ru/item/15528115-suvniry-i-podarki-masha>)

SONUÇ

Matryoşkanın yapısına bakarak, insan dâhil her şeyin sonsuz bölünebilen ve bütünlüğünü geri kazanan yumurtadan başladığı, dünyanın eski ve sonsuz ilk şekli tahmin edilmektedir. Matryoşka herkes için kendi özünden doğan anneliğin kıymetli bir simgesidir ve doğurganlık konusunda olduğu kadar üretkenlik hakkında da bir fikir verir (Kobiçeva, razdel I, narodnaya igruška, Tsennost' narodnoy igruški, s. 6)

Bitehtin matryoşka yapımında Moskova yakınlarındaki Zagorsk ve Volga kıyısındaki Semyonov şehirlerinin Hohloma boyaması gibi ün yapmış iki önemli merkez olduğunu ifade etmektedir. Ancak, Bitehtin ülkenin çoğu şehir ve kasabalarında ve diğer Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinde geleneksel milli kıyafetleriyle matryoşka yapılmaya başlandığının da altını çizmektedir (B. İ.Bitehtin, Narodnoye dekorativnoye iskusstvo, Rospis' po derevu, s.50). Bu nedenle de Gjel, Hohloma, Gorodetsk, Tver', Vyatka gibi daha birçok yerde üretilen çağdaş matryoşkalar ve bunlara ilaveten sanatsal matryoşkalar, geleneksel matryoşkaların alternatifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar matryoşka yapımında yaratıcılığın sınırı olmasa da Kotrunova'dan (U niyo osoboye imya, "narodnaya") edindiğimiz bilgi ışığında matryoşkaların şeklinin değiştirilmeye çalışılmış olmasına rağmen koni şeklindeki figürlerin talep görmediğini ve matryoşkaların günümüze kadar geleneksel biçimini muhafaza ettiğini ifade edebiliriz.

Rus matryoşkasının temelini Japonya'ya, Honsū Adası'ndan hediye getirilen bilge mutluluk Tanrısı Fukurumu'nun ahşaptan yapılmış iç içe geçmiş bebek figürüne dayandığını belirtmiştik. Ancak Japonya'da ilk hangi düşünceden hareketle böyle bir tasarım yapıldığı konusunda detaylı bilgiye sahip değiliz. Garbuz (2007) Rus matryoşkasının geçmişi Doğu ile ilişkilendirirken sadece Japonya'dan bahsetmemektedir. Bu iç içe geçmiş sökülüp takılabilecek ahşap bebeklerin geçmişi Antik Çin ve Hindistan'a kadar dayandırarak bu ahşap bebeklerin muhtemelen Budizmin reenkarnasyon ve ebedi dönüş düşüncelerinin gözle görünür etkisi olarak ortaya çıktığını savunmuştur.

Matryoşkaların olduğu figür sayısı bakımından çeşitlilik gösterdiğinden ve minimum üç ila beş figürden oluşan matryoşkaların yanısıra özel sipariş doğrultusunda çok sayıda figürden oluşan matryoşkalar yapıldığından söz etmiştik. Matryoşka olarak adlandırılan iç içe geçen bu ahşap bebekler doğurganlık, bereket ve çok

çocukluluğun sembolü sayılmaktadır. Hindistan'ın "Chennai" şehrinde Rusya Federasyonu Başkonsolosluğu bünyesindeki ilköğretim okulunda 2014-2015 eğitim-öğretim yılında "Etu kukolku otkroy!..." adlı projede Matryoşka bebeklerin geleneksel olarak yedi figürden oluştuğu, yedinin masalsı bir rakam olduğu bilgisi verilmekte ve семья (aile) sözcüğünden hareketle⁷ yedi figürden oluşan matryoşkanın ailenin sembolü olduğu ileri sürülmektedir. (Naçal'naya obşebrazavatel'naya şkola pri General'nom konsul'stve RF v gorode Çennai, İndiya, 2014-2015 učebnıy god, Tvorçeskiy proekt na temu : "Etu kukolku otkroy!...")

Matryoşka bebeklerin içinden çıkan her bir figür birbirinin kopyası gibi görünse de dikkatle incelendiğinde her birinin yüz ifadeleri, giysi deseni ya da rengi gibi birçok detay farklılık göstermektedir. Garbuz (2007) her bir matryoşkanın hem kendine özgü hem de tipik olduğunu ifade etmekte ve postmodernizm kültürüne adanmış çalışmalarda da kopyanın ve orijinalinin farklılığı ve tekrar etmesi konusunun önemli bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır.

Matryoşkalar şekil bakımından da farklılık göstermektedir. Sergiyev-Posad (Zagorsk) matryoşkası geniş, Semyonov matryoşkası hafif uzunlamasına, Polhov Maydan matryoşkası ise dar sivri kafasıyla daha uzun bir görünüme sahiptir. (U matryoşki ded – yaponets. Pervaya russkaya matryoşka). Çağdaş matryoşkalar sınıfına dâhil olan Gjel matryoşkaları biraz daha enine geniş, boyları ise daha kısa iken, Hohloma matryoşkaları ise daha dar ve uzun görünümlüdür. Sanatsal matryoşkalar ise görünüm bakımından elinde şekil bulduğu yaratıcısının hayal gücüne ve ortaya koyacağı esere bağlı olarak değişmektedir.

Matryoşkalar sadece Rus kültürünü yansıtan hediyelik ya da dekoratif eşya olarak kullanılmamaktadır. Günümüzde okul öncesi eğitim sürecinde de aktif biçimde çocukların renk, sayı, büyüklük-küçüklük ilişkisi kurma, eşleştirme-bütünleme gibi temel olguları kavramalarına yardımcı eğitici bir oyuncak görevindedir. Kotrunova da (U niyo osoboye imya, "narodnaya") matryoşkanın çocukların üzerinde önemli bir duygusal etki aracı olduğunu ve matryoşkaların dış görünüşündeki farklılığın çocukların oyunda çizim esnasında yaratıcılık unsurlarının ortaya çıkmasının temelini oluşturduğunu savunmaktadır.

Postmodern kültür modellerinden biri olarak matryoşkanın incelenmesi hiçbir zaman başlı başına bir

⁷Семья (aile) sözcüğünün семья (yedi) ve Я (ben) sözcüklerinin bir araya gelmesi sonucu oluştuğuna dair halk etimolojisi ile ilişkilendirilmektedir.

araştırma konusu olmamıştır (Garbuz, 2007). Matryoşkalar hakkında özellikle de belirli bir türü hakkında nitel verilere dayanan bilimsel bir araştırma bulunmamasıyla birliktematryoşkalar hakkında yazılmış inceleme yazıları, ödevler ve bir iki kitaptan öteye geçmeyen kaynaklardır.

Yapılan bu çalışmada matryoşkanın temelini sanılanın aksine Rusya’da atılmadığı, Japonya’dan getirilen Fukurumu ahşap bebeklerinden esinlenilmesi sonucu Rus tarzını yansıtan iç içe giren ahşap bebekler yapılarak Rus kadını simgelediği için o dönemin kadın ismi olarak yaygın kullanılan Matryona isminden türetilen “matryoşka” isminin verildiği, geleneksel ve çağdaş matryoşka türlerinin yanı sıra sanatsal matryoşkaların da talep gördüğü, matryoşkaların dekoratif, hediyelik ve eğitsel amaçlarla kullanıldığını sonuçlarına ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Bitehtin B. İ., Narodnoye dekorativnoye iskusstvo, Rospis’ po derevu. Retrieved from <http://journal.pushkin.institute/archive/archive/1979/79-3/Роспись%20по%20дереву.pdf>
- Çuharev P., & Yuryeva M. (2014). Matryoşka-odno iz yarkih proyavleniy kul’turnih traditsiy russkogo naroda. Novosibirsk, МБОУ СОШ №91. Retrieved from http://www.metod-kopilka.ru/rabota_-_issledovanie_quotmatreshka-odno_iz_yarkih_proyavleniy_kulturnyh_tradiciy__russkogo-35407.htm
- Dorofeyeva A. (Glavnyy red.), Çijkova T. (Hudojestvennyy red.), Drujinina L. (Seriynoye oformleniye), & Kurileva Yu. (Kompyuternaya verstka). (2009). *Polhov-Maydan izdeliya narodnih masterov-Mir v kartinkah*, Naglyadno-didaktičeskoye posobiye. Moskva: MOZAIKA-SİNTEZ.
- Figs O. (2002). *Nataşa'nın dansı: Rusya'nın kültürel tarihi* (Çev. Figen Dereli). İstanbul: İnkılap.
- Garbuz, O. V. (2007). Vstreçi po obe storonı zerkala ili matryoşka i postmodern. *Analogika Kulturologii*, 9. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/vstrechi-po-obe-storony-zerkala-ili-matryoshka-i-postmodern>
- Kobiçeva Ye. İ. (2010)., Narodnaya igruşka (Razdel I), *Tsennost' narodnoy igruşki*, Moskva, Gumanitarniy izdatel'skiy tsentr, Vlado. Retrieved from <http://static.my-shop.ru/product/pdf/110/1096300.pdf>
- Kotrunova L.P. (2016). U niyo osoboye imya, narodnaya. Retrieved from <https://interactive-plus.ru/e-articles/collection-20140408/collection-20140408-1981.pdf>
- Lopatin V. V., & Lopatina L. E. (2001). *Russkiy tolkoviy slovar: Moskva: Russkiy yazık*. İstanbul: Multilingual.
- Malgina A. V., & Val'keviç S. İ. (2016). Matryoşka-simvol Rossii, *Mejdunarodnoy studençeskiy nauçnyy vestnik*, Materialı konferentsii, Şuyskiy filial FGBOU VPO “İvGU”, Şuya, Rossiya, 4. Retrieved from <http://www.eduherald.ru/pdf/2016/4-5/16480.pdf>
- Ojegov, S. İ., & Şvedova, N. Yu. (2000). *Tolkoviy slovar' russkogo yazıka*, 4-oe izdaniye, Moskva: RAN.
- Smirnova, Ye. O. (1997). Kak igrat' s matryoşkoy. *Psihologiçeskaya Nauka i Obrazovaniye*, 4, 80-82.
- Şanskiy N. M., İvanov V. V., & Şanskaya T. V. (1971). *Kratkiy etimologiçeskiy slovar'*, 2-oe izd., Moskva: Prosveşçeniye.

Matryoshka In The Russian Culture

Nükhet ELTUT KALENDER

Abstract

Key Words:

1. Matryoshka dolls
2. History of the matryoshka dolls
3. Traditional matryoshka dolls
4. Modern matryoshka dolls

Each society has different values of material culture reflecting own lifestyle. In the Slavic society, especially in the lives of Russian people in the East Slavic group, samovar, birch, sarafan, vodka, kefir and ushanka are the important elements of material culture. For more than a century matryoshka dolls have a place among the elements of material culture of Russian society. The objective of this paper, is not only to mention the history of matryoshka dolls and their general characteristics, but also to give information about on their types.